II.2 STANOVANJSKE RAZMERE IN MOBILNOST STAREJŠEGA PREBIVALSTVA – SLOVENIJA V PRIMERJALNI PERSPEKTIVI

Srna Mandič,
Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

Ključne ugotovitve:

• Med starejšim prebivalstvom je v Sloveniji prevlada lastniških nad najemnimi stanovanji med najbolj izrazitimi, saj se po visokem deležu lastniških stanovanj (87 %) in majhnem deležu najemnih stanovanj (4 %) slovenska starejša gospodinjstva uvrščajo na tretje mesto med državami SHARE.

• Velik delež (64 %) stanovanj starejših gospodinjstev predstavljajo samostojne stanovanjske hiše, izrazitost tega pojava je slovenska posebnost, saj je to drugi najvišji odstotek med državami SHARE.

• Starejša slovenska gospodinjstva so po številu članov med največjimi, pojav samskega gospodinjstva je manj izražen, bivanje skupaj z odraslim otrokom pa je bolj izraženo kot v večini drugih držav.

• Slovenija po več kazalcih sodi med države, v katerih ima pri oskrbi starejših zelo pomembno vlogo sorodstvo, zlasti odraslih otrok, in se torej sorodstvo potrjuje kot zelo pomemben steber oskrbe starejših.

1. Uvod

Staranje prebivalstva je eden ključnih izzivov sodobnega sveta. Ob tem, ko je starih ljudi vse več in ko vse dlje živijo, se namreč odpirajo mnoga vprašanja o poteh, kako čim bolje slediti specifičnim potrebam te populacije, a tudi kako ohranjati vzdržnost pokojninskega in zdravstvenega sistema, upoštevaje upadanje deleža aktivnega prebivalstva. V teh okoliščinah so v ospredju pozornosti vsi viri, tako formalni kot neformalni, pa tudi vsi tvorci blaginje, od socialne države in njenih socialnih programov do tržnih storitev, nevladnega sektorja in sorodstva. A ni v vseh državah enako. Kot je odmevno pokazal Esping-Andersen (1999; 2009), ima družina v južnoevropskih državah s familialističnim režimom blaginje veliko pomembnejšo vlogo kot npr. v skandinavskih državah, kjer pa je bolj razvita in aktivna socialna država. Posttranzicijske države se na demografsko staranje odzivajo z zamudo in pri relevantnih sistemskih spremembah zaostajajo za razvitejšimi evropskimi državami.

Ta vprašanja bistveno zadevajo tudi stanovanje starejših – temo tega prispevka. V njem želimo ponuditi vpogled v stanovanjsko situacijo starejšega prebivalstva v Sloveniji. V kakšnih stanovanjih bivajo, je vse pomembneje tudi z vidika oskr-

be starejših. Sodoben razvoj skrbi za starejše namreč kot prioritetno postavlja oskrbo na domu. Cilj je, da starejši čim dlje kakovostno in ob potrebni podpori bivajo v svojem domu, za razliko od starejšega modela skrbi, ki je poudarjal domsko oskrbo (EC, 2007). V analizi skušamo odgovoriti na dve ključni vprašanji. Najprej nas zanima, koliko so stanovanja starejših prilagojena specifičnim potrebam starejših tako glede na fizične značilnosti stanovanj kot tudi na prisotnost podpornih storitev, ki se kažejo v specifičnih oblikah nastanitve, kot so npr. oskrbovana stanovanja. Nadalje nas zanima medgeneracijska dimenzija stanovanja, kot se v družini kaže pri pridobivanju stanovanjskega premoženja in v (so)bivanju različnih generacij; to se prepleta z vprašanjem medgeneracijskih odnosov in podpore, ki jo odrasli otroci lahko nudijo staršem. Pri obeh vprašanjih pa nas bo posebej zanimalo, kakšno je stanje v Sloveniji v primerjavi z drugimi evropskimi državami. Po eni strani je relevantna primerjava s skandinavskimi državami, ki imajo podporne storitve za starejše najbolje razvite, po drugi strani pa z južnoevropskimi državami, kjer je še vedno zelo močna vloga družine. In kako se odrežemo v primerjavi z drugimi tranzicijskimi državami, ki pri modernizaciji podpore starejšim prav tako zamujajo?

2. Izhodišča

Stanovanje starejših je v družboslovju obravnavano z različnih izhodišč in specifičnih vidikov – med drugim z vidika stanovanjske politike, kakovosti življenja, položaja ranljivih skupin itd. Danes je tudi aktualno vprašanje z vidika demografskega staranja, saj se v sodobnih družbah oskrba starejših pojavlja kot t. i. novo družbeno tveganje (npr. Armingeon in Bonoli, 2006; Morel, 2006; EC, 2007). Gre za nov družbeni problem, ki ga klasični programi socialne države, večinoma razviti po drugi svetovni vojni, še ne rešujejo, medtem pa tradicionalni družinski načini oskrbe starejših več niso dovolj. Če je bila skrb za ostarele starše nekdaj predvsem stvar sorodstva, zlasti hčera in snah v aktivnem življenjskem obdobju, je danes ta način zelo omejen, saj se je povečala delovna obremenitev žensk zaradi zaposlenosti in fleksibilizacije zaposlitve, ki že sama pomeni dodaten pritisk na družinsko življenje. Poleg tega se je s spremenjeno starostno strukturo zmanjšala tudi »negovalna zmogljivost družb«, opredeljena z razmerjem med številom žensk v starosti med 45 in 69 letom ter prebivalstvom, starim nad 69 let (Alber, 1995). Dolgotrajna oskrba starejših, ki zahteva intenzivne in finančno zahtevne storitve, je v nekaterih državah že vključena v sistem zavarovanja za primere dolgotrajne oskrbe, v Sloveniji pa je to še v fazi priprave.

Odpira se tudi vprašanje finančnih virov za oskrbo starejšega prebivalstva, saj ob daljši življenjski dobi in novih (zlasti zdravstvenih) storitvah ti stroški naraščajo. Poleg ukrepov za zagotavljanje vzdržnosti pokojninskih sistemov stopa v ospredje še vprašanje izrabe virov posameznika, zlasti premoženja, v katerem ima pomembno vlogo stanovanjsko premoženje, predvsem lastniško stanovanje. Tako je možno stanovanje razumeti kot »četrti pokojninski steber« (The World Bank, 1994), saj je stanovanjsko premoženje lahko eden od temeljev zagotavljanja finančne varnosti na stara leta. Izhodišče za tak razmislek nudi »hipoteza o življenjskem ciklu« (glej Doling in Ronald, 2010), ki izpostavlja splošni vzorec, da posameznik v svojem aktivnem življenjskem obdobju

ustvarja in nabira premoženje, na starost pa ga sprošča in uporabi za kritje svojih povečanih potreb. Doling in Ronald (2010) navajata tri ključne strategije sproščanja tega premoženja. Prva strategija je »zmanjšanje«, ko posameznik proda večje stanovanje, se preseli v manjšega in pridobi razliko v vrednosti. Druga strategija je »iz lastniškega v najemno/oskrbovano stanovanje«; ta strategija je močno odvisna od dostopnosti teh oblik nastanitve v nekem okolju. Tretja strategija je »obratna hipoteka«; ta lastniku nepremičnine omogoča, da od banke ali druge ustanove prejme neko gotovino, ki se zabeleži v breme te nepremičnine in poravna pri kasnejšem prenosu njenega lastniškega naslova (prodaja, dedovanje).

Raziskave o pripravljenosti za uporabo stanovanjskega premoženja so pokazale, da ljudem to premoženje daje občutek varnosti; pomeni jim varovalko za primer nuje, zato ga ne želijo uporabiti, razen v primeru skrajne stiske (Elsinga in Mandič, 2010). Razkrile so se tudi mednarodne in medkulturne razlike ter različno močna vloga sorodstva pri tem. Pokazala se je tudi vloga, ki jo ima stanovanje pri medgeneracijski izmenjavi pomoči. Posebej pomembna je izmenjava »stanovanje za skrb«, kjer starejša generacija mlajši prepusti stanovanje (v obliki premoženja ali nastanitve) v zameno za pomoč in nego na stara leta (Poggio, 2008; Mandič, 2010b). Ta tradicionalna oblika družinske medgeneracijske solidarnosti se je pokazala za veliko močnejšo v južnoevropskih državah, njena ključna pojavna oblika pa je sobivanje odraslih otrok in staršev v istem gospodinjstvu oz. stanovanju (Albertini in dr., 2008; Allen in dr., 2004; Sarasa in Billingsley, 2008). Ta pojav je Esping-Andersen (2009) opredelil kot enega ključnih kazalcev familialističnega režima blaginje; za ta režim je značilno, da podporne storitve za ranljive člane (otroke, starejše) slonijo predvsem na družini, medtem ko so v skandinavskih državah razvili močno mrežo podpornih storitev.

Razvoj podpornih storitev za bivanje na domu je tudi cilj, ki ga je usvojila sodobna doktrina na področju skrbi za starejše, saj je prioriteta to, da starejši čim dlje ostanejo v svojem domu in da jim ta omogoča čim kakovostnejše bivanje (EC, 2007). Ta usmeritev pomeni prihranek v primerjavi z dražjo institucionalno oskrbo (Esping-Andersen, 2009), večina ljudi pa si tudi želi staranja na domu (Rantz idr., 2005). Ljudje želijo čim dlje bivati doma ter ohraniti svojo neodvisnost in identiteto; želijo obdržati svoja socialna omrežja in nadzor nad svojim načinom življenja. Ker pa so starejši tudi bolj ranljivi in se pogosteje soočajo s fizičnimi omejitvami, so potrebne prilagoditve v fizičnem okolju, zlasti odprava fizičnih ovir v stanovanju in pri dostopu do storitev v neposrednem okolju. Sodobne politike zato tudi izvajajo ukrepe in programe, s katerimi je možno stanovanja in okolje prilagajati potrebam starejših, prav tako pa vzpodbujajo razvoj drugih podpornih storitev v okviru lokalnih skupnosti in skupnostne skrbi.

Podatki, ki jih analiziramo v nadaljevanju, kažejo na rezultate teh naporov in tudi na potenciale za uresničevanje teh ciljev po posameznih državah.

3. Podatki in izbrane spremenljivke

V tem poglavju analiziramo podatke datoteke 4. vala raziskave SHARE. Enota opazovanja je gospodinjstvo s članom v starosti nad 50 let, ki ga v nadaljevanju imenujemo »starejše gospodinjstvo«. Del tega prebivalstva je sicer še v aktivni dobi, vendar pa podatki kažejo izhodišče, s katerim ljudje vstopajo v starejše obdobje. Izbrane pojave opisujemo z naslednjimi spremenljivkami, ki sledijo izvornemu vprašalniku.

• Stanovanjski status: uporabljena je originalna spremenljivka ho002_, dve kategoriji pa smo v tabeli 1 prikazali združeno.

• Pridobivanje posesti: uporabljena je originalna spremenljivka ho011_, v tabeli 1 prikazujemo le dve izbrani in združeni kategoriji.

• Tip zgradbe, v kateri živi gospodinjstvo: originalna spremenljivka ho036_, osem kategorij smo združili v štiri, prikazane v tabeli 2.

• Število let v tem bivališču: originalna spremenljivka ho034_ , v tabeli 2 prikazujemo mediano.

• Povprečno število članov gospodinjstva: originalna spremenljivka je hhsize, v tabeli 3 prikazujemo povprečje.

• Število sob glede na število članov gospodinjstva: izvedena spremenljivka, izračunana kot količnik med povprečnim številom sob (sobe za osebno rabo, vključno s spalnicami, toda brez kuhinje, kopalnic in hodnikov) ter povprečnim številom članov gospodinjstva.

• Delež samskih gospodinjstev: uporabljamo spremenljivko, izvedeno iz originalne spremenljivke hhsize, v tabeli 3 prikazujemo le odstotek samskih gospodinjstev.

• Odstotek gospodinjstev, v katerih živi vsaj en odrasel otrok: izvedena spremenljivka iz ch004 in ch007; upoštevamo tiste, ki živijo v istem gospodinjstvu s starši, in tiste, ki živijo v isti stavbi; ch006 – starost otroka; ker so bili leta 2011, ko je potekal 4. val raziskave SHARE, polnoletni vsi rojeni leta 1993, smo to letnico vzeli za izhodišče izračuna.

• Odstotek gospodinjstev, kjer vsaj en odrasel otrok živi manj kot kilometer stran. Prav tako izvedena spremenljivka iz spremenljivke ch007_1 – ch007_16, v tabeli 3 je prikazana le vrednost ene kategorije.

Zanima nas pogostnost izbranega pojava v proučevani populaciji starejših od 50 let, in to po različnih državah in skupinah držav. Za različne države torej opazujemo pogostnost nekega pojava (izraženo z odstotkom gospodinjstev, ki ga izpričuje), mestoma pa tudi njegovo izrazitost oz. njegovo raven (izraženo s povprečno ali mediarno vrednostjo).

Podatke prikazujemo po državah, tako da je možno izbrani pojav spremljati v mednarodni primerjalni perspektivi. Pri tem nas najbolj zanima položaj v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami in njihovimi skupinami. Izhajajoč iz razlikovanja med režimi blaginje v Evropi (Esping-Andersen 2009) in upoštevaje

nekaj specifik (več o tej razvrstitvi v Mandič in Filipovič Hrast, 2011), analiziramo države SHARE, ki se razvrščajo v naslednje štiri skupine.

1. Skandinavske države (Švedska, Danska in Nizozemska) označuje razvit socialno-demokratski sistem blaginje; država ima tu močno vlogo z razvitimi programi socialnih storitev, prevzema odgovornosti, ki jih drugi sistemi prepuščajo družini in trgu.

2. Celinske države (Avstrija, Belgija, Francija in Nemčija) označuje korporativistični sistem blaginje, ki temelji na delovnem statusu hranilca družine, ta vzorec pa podpira tudi dobro razvita socialna politika.

3. Južnoevropske države (Grčija, Italija, Portugalska in Španija) označuje familialistični sistem blaginje; tudi tu ima ključno vlogo družina, za razliko od korporativističnega sistema pa je tu socialna politika manj razvita, zlasti njen storitveni del.

4. Nove članice EU (Češka, Estonija, Madžarska in Poljska): upoštevaje različna mnenja o tem, koliko imajo te države skupnega, smo se odločili za eksploratorni (poizvedovalni) pristop – vprašanje puščamo odprto, kot predmet analize. Zato tudi Slovenijo obravnavamo posebej ter iščemo podobnosti in razlike z drugimi.

4.1 Stanovanjske razmere v mednarodni primerjalni perspektivi podatkov projekta SHARE

Značilnosti stanovanj starejšega prebivalstva

Preglednica 1 podaja običajen nabor stanovanjskih statusov posameznika oz. gospodinjstva.

Med slovenskimi starejšimi gospodinjstvi je lastniški stanovanjski status izrazito prevladujoč, saj jih je kar 87 % lastnikov stanovanja; ta obseg lastništva je tretji najvišji med državami SHARE. Slovenija je glede tega blizu vrednostim v skupini tranzicijskih in južnoevropskih držav, medtem ko je v skupini celinskih in skandinavskih držav ta odstotek znatno nižji. Drugi najpomembnejši stanovanjski status je najemnik; tak status ima v Sloveniji zelo nizek odstotek gospodinjstev (3,6 %), kar je tretji najnižji odstotek med vsemi državami SHARE. Znatno višji je ta odstotek v južnoevropskih državah, še veliko višji pa v celinskih (nad 19 %) in skandinavskih (nad 25 %). Še posebej impresivna je primerjava s povprečjem pogostosti najemniškega statusa v vseh državah SHARE (20 %), kar kaže, da ima Slovenija v evropskem merilu zelo malo najemnih stanovanj za to starostno skupino. Naslednjega statusa – zadružnega stanovanja – v Sloveniji ne beležimo, medtem ko je v večini držav prisoten v minimalnem obsegu (nad 10 % pa ga je najti le v dveh državah). Poslednji status – da ni treba plačevati najemnine, čeprav ni lastnik – se večinoma nanaša na bivanje pri sorodnikih. Tako prebiva desetina slovenskih gospodinjstev, s čimer se zelo približujemo skupini tranzicijskih držav. Nekoliko manj je tega pojava v južnoevropski in celinski skupini držav, medtem ko je v skandinavski skupini komaj zabeležen.

TABELA 1: STANOVANJSKI STATUS IN POMOČ SORODSTVA PRI PRIDOBITVI NEPREMIČNINE ZA OSEBE, STAREJŠE OD 50 LET

Vir: lastni izračuni na temelju podatkov četrtega vala raziskave SHARE.

						KAKO JE PRIDOBIL NEPREMIČNINO?
	DRŽAVA	LASTNIK	ČLAN	NAJEMNIK	NI TREBA PLAČEVATI	KUPILI ALI ZGRADILI S POMOČJO DRUŽINE OZ. PREJELI KOT DEDIŠČINO
Skandinavske države	Švedska	56,68	17,33	25,07	0,92	5,14
	Danska	66,10	6,90	26,43	0,57	2,50
	Nizozemska	63,24	0,11	34,79	1,86	2,75
Kontinentalna Evropa	Avstrija	55,13	0,33	32,40	12,14	29,43
	Belgija	77,15	0,10	19,15	3,60	10,78
	Francija	74,86	–	20,7	4,44	12,85
	Nemčija	57,61	0,24	35,56	6,60	26,93
Južna Evropa	Grčija	84,79	–	8,71	6,50	30,94
	Italija	79,92	0,03	11,61	8,44	27,88
	Portugalska	73,13	0,22	21,78	4,87	20,50
	Španija	89,01	–	5,32	5,68	18,11
Nove članice EU	Češka	63,07	12,64	15,96	8,33	28,20
	Estonija	84,46	0,91	3,17	11,45	21,40
	Madžarska	87,39	0,10	3,02	9,50	13,62
	Poljska	68,19	4,66	12,11	15,04	18,73
Drugo	Izrael	82,97	2,01	9,88	5,14	11,04
	Švica	56,52	0,76	39,24	3,47	18,05
Slovenija	Slovenija	86,77	–	3,60	9,62	29,63
SKUPAJ		**71,38**	**2,74**	**19,72**	**6,15**	**18,02**

V zadnjem stolpcu je podatek o tem, ali je bilo lastniško stanovanje pridobljeno s pomočjo sorodstva – bodisi pri nakupu ali gradnji bodisi z dediščino. Ta pojav je v Sloveniji zelo izrazit, saj je naša država s 30 % na drugem mestu, takoj za Grčijo. Dokaj blizu so z razmeroma visokim odstotkom še Avstrija, Nemčija, Italija in Češka. V drugih državah je ta pojav manj razširjen, daleč najmanj pa v skandinavski skupini, kjer je pod 6 %.

V tabeli 2 na naslednji strani so podatki o nekaterih značilnostih stanovanj starejših gospodinjstev. Najprej bomo analizirali tip zgradbe, v katerem živijo gospodinjstva. Povprečja vseh držav kažejo na razneroma uravnovešeno porazdelitev med tipe; približno tretjina gospodinjstev živi v samostojni družinski hiši (vključno s kmetijami), druga tretjina v velikih večstanovanjskih zgradbah (blok ali stolpnica), zadnja tretjina pa v vmesnih tipih. Slovenska gospodinjstva od tega povprečja zelo močno odstopajo, z izrazito prevlado enodružinskih hiš. S 64,5 % je Slovenija na drugem najvišjem mestu, tik ob prvouvrščeni Grčiji. Slovenija močno odstopa od povprečja tudi z nizkim (četrtim najnižjim) odstotkom gospodinjstev v velikih večstanovanjskih zgradbah. Manj od povprečja, a ne tako izrazito, je vmesnega tipa zgradb z do osmimi stanovanji. Četrti tip – stanovanjski kompleks ali stanovanje za starejše – pa v Sloveniji ni bil zaznan. V večini držav iz vseh skupin je ta pojav zaznan v majhnem obsegu (do 6 %), medtem ko je v skandinavskih državah takih stanovanj znatno več. V zadnjem stolpcu so podatki o obsegu prilagojenosti stanovanj fizičnim in zdravstvenim omejitvam starejšega prebivalstva. Povprečje držav SHARE je blizu 7 %, Slovenija pa je z 2,5 % močno pod to ravnijo in zaseda četrto najnižje mesto, v bližini več južnoevropskih in postsocialističnih držav. Več prilagojenih stanovanj je med celinskimi državami, največ pa v Skandinaviji (med 12 in 16 %).

Eden od načinov za prilagoditev stanovanja potrebam starejšega prebivalstva je selitev gospodinjstva v primernejše stanovanje, torej mobilnost. Kazalec za mobilnost je tudi dolžina bivanja v sedanjem bivališču. Srednja vrednost (mediana) za slovenska gospodinjstva, v katerih živijo osebe, starejše od 50 let, znaša 32 let. To je najvišja vrednost med vsemi državami SHARE in krepko presega njihovo povprečje, ki je 24 let. Slovenija je dokaj blizu drugim novim članicam EU, medtem ko drugo skrajnost predstavljajo skandinavske države, kjer je dolžina bivanja v stanovanju pol krajša kot v Sloveniji.

TABELA 2: IZBRANE ZNAČILNOSTI STANOVANJ IN GOSPODINJSTEV, V KATERIH ŽIVIJO OSEBE, STAREJŠE OD 50 LET

Vir: lastni izračuni na temelju podatkov četrtega vala raziskave SHARE.

		TIP ZGRADBE, V KATERI ŽIVI GOSPODINJSTVO(V %)				ŠTEVILO LET V TEM BIVALIŠČU	POSEBNE UREDITVE DOMA ZA POMOČ OSEBAM S FIZIČNIMI ALI ZDRAVSTVENIMI OMEJITVAMI? (V %)
	DRŽAVA	KMETIJA OZ. SAMOSTOJNA DRUŽINSKA HIŠA	VRSTNA STAVBA OZ. STAVBA S 3–8 STANOVANJI	BLOK OZ. STOLPNICA	STANOVANJSKI KOMPLEKS OZ. STANOVANJE ZA STAREJŠE	MEDIANA	DA
Skandinavske države	Švedska	36,59	19,11	30,49	13,82	14	11,63
	Danska	35,94	18,75	29,69	15,63	15	13,58
	Nizozemska	16,39	37,70	45,90	–	16	16,02
Kontinentalna Evropa	Avstrija	33,66	23,41	42,44	0,49	29	7,22
	Belgija	45,54	33,04	15,18	6,25	23	6,34
	Francija	39,18	26,80	30,93	3,09	21	5,97
	Nemčija	49,51	35,92	7,77	6,80	21	7,22
Južna Evropa	Grčija	68,85	22,95	6,56	1,64	24	2,07
	Italija	25,78	46,88	27,34	–	26	2,20
	Portugalska	36,92	38,46	23,08	1,54	20	3,37
	Španija	23,53	52,29	20,92	3,27	26	8,33
Nove članice EU	Češka	22,93	17,60	58,93	0,53	29	5,91
	Estonija	32,28	11,23	56,49	–	25	2,80
	Madžarska	59,09	18,18	22,73	–	30	7,44
	Poljska	64,29	7,14	25,00	3,57	30	1,40
Drugo	Izrael	27,88	26,92	44,23	0,96	12	10,77
	Švica	35,71	41,96	20,98	1,34	17	14,48
Slovenija	Slovenija	64,47	18,42	17,11	–	32	2,47
SKUPAJ		**34,73**	**26,90**	**34,07**	**4,31**	**24**	**7,14**

4.2 Gospodinjstvo

V tabeli 3 prikazujemo izbrane značilnosti gospodinjstev starejših; ti podatki govorijo o družini in potencialni opori, ki jo nudijo družinski člani. Splošni trend je, da so starejša gospodinjstva manjša, saj se zaključuje življenjski cikel starševstva; s starostjo narašča pojav samskih gospodinjstev.

TABELA 3: IZBRANE ZNAČILNOSTI GOSPODINJSTEV, V KATERIH ŽIVIJO OSEBE, STAREJŠE OD 50 LET

Vir: lastni izračuni na temelju podatkov četrtega vala raziskave SHARE.

		POVPREČNO ŠTEVILO ČLANOV GOSPODINJSTVA	POVPREČNO ŠTEVILO SOB GLEDE NA ŠTEVILO ČLANOV GOSPODINJSTVA	GOSPODINJSTVA Z LE ENIM ČLANOM	VSAJ EN ODRASEL OTROK ŽIVI V GOSPODINJSTVU S STARŠI	VSAJ EN OTROK ŽIVI MANJ KOT 1 KILOMETER STRAN
	DRŽAVA	ARITMETIČNA SREDINA	ARITMETIČNA SREDINA	SAMSKA GOSPODINJSTVA (v %)	GOSPODINJSTVA, V KATERIH ŽIVI VSAJ 1 ODRASEL OTROK (v %)	GOSPODINJSTVA, KJER VSAJ 1 ODRASEL OTROK ŽIVI MANJ KOT KILOMETER STRAN (v %)
Skandinavske države	Švedska	1,92	2,09	22,56	14,74	16,99
	Danska	1,94	2,21	25,12	16,49	13,39
	Nizozemska	2,07	2,41	18,26	22,77	21,35
Kontinentalna Evropa	Avstrija	1,98	2,28	30,00	32,69	20,65
	Belgija	2,09	2,73	22,19	28,89	20,93
	Francija	2,10	2,68	24,70	25,55	15,40
	Nemčija	2,07	1,96	17,39	32,53	16,95
Južna Evropa	Grčija	2,40	–	22,46	58,92	18,13
	Italija	2,54	1,88	11,83	59,12	23,38
	Portugalska	2,49	2,20	11,73	41,90	23,17
	Španija	2,62	2,16	11,39	53,02	37,33
Nove članice EU	Češka	2,11	1,83	22,51	35,15	22,71
	Estonija	2,09	1,77	23,33	29,38	13,03
	Madžarska	2,32	1,61	18,04	37,57	25,46
	Poljska	3,05	1,23	11,24	62,91	24,81
Drugo	Izrael	2,73	–	13,66	48,50	22,55
	Švica	2,08	2,49	23,06	30,15	17,27
Slovenija	Slovenija	2,36	1,63	17,96	57,71	19,60
SKUPAJ		**2,22**	**2,11**	**20,25**	**35,97**	**20,43**

Slovenska starejša gospodinjstva sodijo med večja, saj se s povprečno vrednostjo 2,36 člana uvrščajo na šesto mesto. Slovenija je zelo blizu južnoevropski skupini držav, tudi skupini novih članic EU, ima pa opazno večja gospodinjstva od celinskih držav in še zlasti od skandinavske skupine. Slovenija je tudi med šestimi državami (med katerimi prevladujejo južnoevropske države) z najnižjim odstotkom samskih gospodinjstev.

Nadaljnji kazalnik je sestava gospodinjstev. Kot kažejo podatki v tabeli 3, večina slovenskih gospodinjstev (58 %) vključuje tudi polnoletnega otroka. Ta odstotek znatno presega povprečje držav SHARE in predstavlja četrto najvišjo vrednost, za dvema južnoevropskima državama in Poljsko. Drugo skrajnost predstavljajo skandinavske države, kjer delež starejših gospodinjstev, v katerih živi polnoletni otrok, ne presega 23 %. Pojav bivanja polnoletnih otrok s starši implicira različne oblike pomoči in pretoka virov med generacijami; po eni strani lahko pomeni zamaknjeni odhod mlajših generacij od doma, ko izvorna družina blaži težave pri vstopu v zaposlitev in samostojno stanovanje, kar je primer v južnoevropskih državah (Allen in dr., 2004), pa tudi v nekaterih novih članicah EU in zelo izrazito v Sloveniji, kjer se mladi v prvo samostojno stanovanje selijo pri eni najvišjih starostih v EU (Mandič, 2008). Po drugi strani ta pojav lahko nastane tudi kot oblika skrbi odraslih otrok za ostarele starše, ko se odrasli otrok priseli k ostarelemu staršu (Mandič, 2010b). Vsekakor je prostorska bližina staršev in odraslih otrok pomemben dejavnik v stikih in nudenju opore, ki je pogosto vzajemna. Zato je pomemben tudi podatek o tem, ali kak odrasel otrok živi v bližini staršev, natančneje, manj kot kilometer stran. Povprečje SHARE je 20 %, kar kaže, da je pojav pomemben, a razlike med državami so tukaj manjše. V južnoevropskih državah je – ponovno – ta pojav najbolj izrazit, sledijo nove članice EU, skandinavske države pa se tukaj ne razlikujejo zelo močno. Če združimo obe obliki bivanja v bližini staršev (v istem gospodinjstvu in manj kot kilometer stran), izstopi jasen geografski vzorec: pojav bivanja otrok v bližini staršev je najbolj izrazit v južnoevropskih državah, kjer – brez Portugalske – zajema blizu 80 % gospodinjstev, zelo blizu temu deležu sta tudi Poljska in Slovenija.

Poglejmo še prostorski standard gospodinjstva, izražen s povprečnim številom sob na člana gospodinjstva. Slovenija je z 1,63 sobe na osebo daleč pod povprečjem SHARE in ima tretjo najnižjo vrednost. Izrazito najbolj ugoden je prostorski standard v celinskih državah, v primerjavi s katerimi je raven v skandinavskih državah zmerna. Prostorski standard je najnižji v novih članicah EU; Slovenija se uvršča v njihovo sredo.

5. Sklepi

Z analizo smo skušali dobiti odgovor na vprašanje, kakšna so stanovanja starejših gospodinjstev v Sloveniji. Pri tem so nas zanimale predvsem tiste značilnosti, ki so pomembne z vidika oskrbe starejšega prebivalstva in so v skladu z doktrino, naj starejši ljudje čim dlje bivajo v svojem domu ob primernih prilagoditvah in oblikah podpore. Želeli smo torej ugotoviti, kakšen je stanovanjski sklad, s katerim razpolagajo starejša gospodinjstva, ter katere so njegove šibkosti in prednosti v kontekstu oskrbe starejšega prebivalstva. Raven, ki jo dosegajo slovenska gospodinjstva, smo vrednotili v mednarodno primerjalni perspektivi. Pri tem države SHARE razvrščamo v štiri skupine z značilnimi režimi blaginje in podobnimi stopnjami razvitosti oskrbe starejših.

V stanovanjskem skladu, ki ga zasedajo starejša gospodinjstva v Sloveniji, lastniška stanovanja močno prevladujejo nad najemnimi, kar velja tudi za celotno prebivalstvo. Med starejšim prebivalstvom je v Sloveniji ta prevlada med

najbolj izrazitimi, saj se po visokem deležu lastniških stanovanj (87 %) in majhnem deležu najemnih stanovanj (4 %) slovenska starejša gospodinjstva uvrščajo na tretje mesto med državami SHARE. Takšna statusna struktura – s prevlado lastniških stanovanj – je torej v evropskem okviru zelo specifična. Z vidika oskrbe starejših ima takšna struktura nekaj prednosti, pa tudi pomanjkljivosti. Prednost lastniškega stanovanja je, da predstavlja obliko premoženja, ki ga je načelno možno uporabiti za zagotavljanje socialne varnosti na stara leta. Ta možnost je seveda odvisna od okoliščin in sistemskih rešitev, ki omogočajo ali ne premik v primernejše (manjše ali najemno) stanovanje. Glede na to, da je dostopnost neprofitnih najemnih stanovanj zelo majhna, ta možnost ni zlahka uresničljiva. Tudi prodaja lastnega stanovanja in selitev v manjše stanovanje je v naših razmerah zelo omejena izbira, saj je veliko lastniških stanovanj nastalo s samogradnjo v obliki samostojnih družinskih hiš, zlasti na podeželju ali v predmestjih. Zgrajene s pomočjo družine in z ugodnimi krediti podjetij ter podprte z urbanistično politiko, ki je podpirala razpršeno gradnjo, so te hiše nastale kot oblika optimalne izrabe vseh virov, a je njihova realna tržna vrednost v današnjih pogojih dokaj negotova. Poleg tega iz njih izvira tudi odgovornost vzdrževanja, ki poleg stroškov za energijo lahko pomeni dokajšnje breme. Problem revnih lastnikov v dotrajanih lastniških stanovanjih je značilen za vse tranzicijske države in zelo relativizira pozitiven pogled na stanovanjsko premoženje (glej Mandič, 2010c). Najemno stanovanje je lahko v tem kontekstu prednost, ker ne implicira odgovornosti ter stroškov vzdrževanja in prenove, poleg tega pa sovpada z gostejšo poselitvijo in primerno infrastrukturo.

Na to se navezuje še značilnost, da velik delež (64 %) stanovanj starejših gospodinjstev predstavljajo samostojne stanovanjske hiše. Izrazitost tega pojava je slovenska posebnost, saj je to drugi najvišji odstotek med državami SHARE. Tudi ta tip stanovanja ima z vidika starejših prednosti in pomanjkljivosti. Prednost je lahko razpoložljivost zunanjih površin in vrta, pa tudi enostavnejši postopek predelave stanovanja. Pomembna pa so tudi bremena in neugodnosti, ki jih tak tip stanovanja predstavlja za starejše. To so stroški ogrevanja in vzdrževanja, ki so načeloma višji kot v večstanovanjskih hišah, ter zlasti nižja gostota naselitve in posledično težje dostopna javna infrastruktura (promet, storitve), glede česar so slovenski starostniki med najmočneje prikrajšanimi v EU (glej Filipovič idr., 2013).

Družinske hiše so tisti del stanovanjskega sklada Slovenije, ki bo potreboval prenovo in energetsko sanacijo – naloga, ki je za starejše prebivalstvo zahtevna. Poleg tega se ta stanovanja – v nasprotju s splošnimi predstavami – v primerjavi z drugimi državami ne pokažejo kot posebej prostorna, upoštevaje povprečje števila sob na osebo. Podatki še kažejo, da je bil stanovanjski sklad starejših gospodinjstev deležen le malo posebnih preureditev za starejše; delež posebej preurejenih stanovanj v Sloveniji je četrti najnižji med državami SHARE. Če so samostojne družinske hiše ena skrajnost, so stanovanjski kompleksi oz. stanovanja za starejše (ki pa jih v Sloveniji nismo zabeležili) druga. Sliko statičnosti in neprilagojenosti stanovanjskega sklada starejšim gospodinjstvom dopolnjuje še podatek o nemobilnosti slovenskih gospodinjstev. Ta v primerjavi s starejšimi gospodinjstvi v drugih državah v sedanjem stanovanju bivajo najdlje, in sicer dvakrat dlje (oziroma petnajst let) kot Skandinavci.

Z vidika oskrbe starejših je zelo pomembna možnost pomoči in stikov z drugimi osebami; pomembno vlogo imajo pri tem gospodinjstvo in odnosi med generacijami. Podatki so pokazali, da so starejša slovenska gospodinjstva po številu članov med največjimi. Pojav samskega gospodinjstva je manj izražen, bivanje skupaj z odraslim otrokom pa je bolj izraženo kot v večini drugih držav. Po teh kazalcih so slovenska starejša gospodinjstva dokaj blizu nekaterim novim članicam EU in še posebej delu južnoevropskih držav z močno izraženimi značilnostmi familializma. Po odstotku starejših gospodinjstev z odraslim otrokom v bližini – kot članom gospodinjstva ali živečim manj kot kilometer stran – izstopa skupina držav, kjer ta pojav presega 75 % starejših gospodinjstev: Španija, Poljska, Italija, Grčija in Slovenija.

Sklenemo lahko, da Slovenija po več kazalcih sodi med države, v katerih ima pri oskrbi starejših zelo pomembno vlogo sorodstvo, zlasti odraslih otrok, in se torej sorodstvo potrjuje kot zelo pomemben steber oskrbe starejših. Podatki kažejo, da je stanovanj, prilagojenih potrebam samostojnega življenja starejših, le malo in da torej programi socialne države na tem področju zelo zamujajo. Slovenija je blizu državam z najmanj razvitimi tovrstnimi programi (tranzicijskim in južnoevropskim). Zelo močno se razlikujemo od skandinavskih držav, glede na to, da je spreminjanje stanovanjskega sklada dolgotrajno, pa zamuda verjetno šteje več desetletij.

Literatura

• Alber, J. (1995): »A Framework for the Comparative Study of Social Services«. Journal of European Social Policy, 5 (2): 131–149.

• Albertini, M., Kohli, M., Vogel, C. (2007): »Intergenerational transfers of time and money in European families: common patterns-different regimes?« Journal of European Social Policy, XVII (4): 319–34.

• Allen, J., Barlow, J., Leal, J., Maloutas, T., Padovani, L. (ur., 2004): Housing and Welfare in Southeren Europe. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

• Armingeon, K., Bonoli, G. (ur., 2006): The Politics of Post-Industrial Welfare States. London and New York: Routledge.

• Doling, J., Ronald, R. (2010): »Property-based welfare and European homeowners: how would housing perform as a pension?« Journal of Housing and the Built Environment, 25 (2): 227–241.

• Elsinga, M., Mandič, S. (2010): »Housing as a pice in the old-age puzzle – the role of housing equity in old-age security in eight countries«. Teorija in praksa, 2010, 47/5: 940–958.

• Esping-Andersen, G. (1999): Social Foundations of Postindustrial Economies. Oxford: University Press.

• Esping-Andersen, G. (2009): The Incomplete Revolution. Cambridge: Polity Press.

• European Commission (2007): Europe's demographic future: Facts and Figures on Challenges and Opportunities. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/ docs/social_situation/demo_report_2007_en.pdf, dostop: 18. november 2008.

• Filipovič Hrast, M., Kopač Mrak, A., Rakar, T. (2013): »Social Exclusion of the Elderly in Central and Eastern Europe«. International Journal of Social Economics 40: 971–989.

• Mandič, S. (2010): »The changing role of housing assets in post-socialist countries«. Journal of housing and the built environment. 25 (2): 213-226.

• Mandič, S. (2010): »Households' views on security in old age and the role of housing assets in Slovenia«. Teorija in praksa, 47 (5): 1011–1027.

• Mandič, S. (2010): »Co-residence of adult children and aging parents : an option for care in old age?« Teorija in praksa, 47 (6): 1195–1209.

• Mandič, S. (2008): »Home-leaving and its structural determinants in Western and Eastern Europe: an exploratory study«. Housing studies 23 (4): 615–636.

• Mandič, S., Filipovič Hrast, M. (ur., 2011): Blaginja pod pritiski demografskih sprememb (Knjižna zbirka Ost, 9). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

• Morel, N. (2006): »Providing coverage against new social risks in Bismarckian welfare states:the case of long term care«. V: Armingeon, K., Bonoli, G. (ur.): The politics of postindustrial welfare states. Adapting postwar social polices to new social risks. London: Routledge.

• Poggio, T. (2008): »The intergenerational transmission of home ownership and the reproduction of the familialistic welfare regime«. V: Saraceno, C. (ur.): Families, Ageing and Social Policy. Cheltenham: Edward Elgar.

• Rantz, M. J., Marek, K. D., Aud, M. A., Johnson, R. A., Otto, D., Porter, R. (2005): »Tigerplace: A new future of olderadults«. Journal of Nursing Care Quality, 20: 1–4.

• Sarasa, S., Billingsley, S. (2008): »Personal and household caregiving from adult children to parents and social stratification«. V: Saraceno, C. (ur.): Families, Ageing and Social Policy. Cheltenham: Edward Elgar.

• The World Bank (2011): The World Bank. Dostopno prek: http://www.worldbank.org/, dostop: 16. februar 2011.